

ოსიპ მანდელშტამი დემოკრატიულ საქართველოში და - პირიქით (ნარკვევ „დაბრუნების“ მიხედვით)

ჯოხაძე გრიგოლ

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

DOI: <https://doi.org/10.52340/idw.2023.68>

აბსტრაქტი. ოსიპ მანდელშტამის ნარკვევ „დაბრუნებას“ ქართული სალიტერატურო კრიტიკა არასდროს გამოჰხმაურებია. მით უფრო საშურია იმის თქმა, რომ ისიცა და მასზე დაფუძნებული მეორე ნარკვევიც („მენშევიკები საქართველოში“), რომელიც ცალკე კვლევას იმსახურებს, მანდელშტამის შემოქმედებითი და პიროვნული პორტრეტის რამდენიმე ცნობილ პლასტს მორიგად ათვალსაჩინოებს:

მანდელშტამი, როგორც მჭვრეტელი, ყოველთვის ირონიულია. შეიძლება იფიქრო კიდევ, რომ მას უირონიოდ (ხშირად - უსარკაზმოდაც) წერა საერთოდ არ შეუძლია. საქებარი ფორმა სინამდვილეში გასაკვიცხია, ან - პირიქით. მისი თანხმობა თითქმის ყოველთვის უარყოფაა, და მისი „არას“ მიღმა ყოველთვის „დიახ“ კრთის ხოლმე. რა კეთილშობილური მიზანიც უნდა ამოდრავებდეს, იდეა ყოველთვის უარყოფითი საშუალებებით გამოითქმის. ეს მას დაკმაყოფილების განცდას უჩენს, და არა - მხოლოდ ესთეტიკური დაკმაყოფილებისა. ასე „მუშაობს“, ალბათ, მანდელშტამის ფსიქიკის თავდამცავი მექანიზმი. მისი წიკწიკი სამწერლო კონსტიტუციასაც განაპირობებს, ცხადია, სავსებით არაერთგვაროვანი ფორმით, ხარისხითა და ინტენსივობით.

არ გამოირიცხება მოდერნისტული „სტანდარტისადმი“ ერთგულებაც, როცა ირონია სამყაროსგან საკუთარი ცნობიერების აბსტრაქტიზების, სოციალური სინამდვილისაგან გაუცხოებისა და სუბიექტური თვითჩაღრმავების საშუალებაა.

პოლიტიკური პრეფერენციისა თუ კუთვნილების თვალსაზრისით, პოეტი თანაუგრძნობს საბჭოთა ხელისუფლებას და კილავს ყველაფერს, რაც მას ეწინააღმდეგება: ამჯერად მისი სამიზნე დამოუკიდებელი საქართველოა. მის ქცევას პიროვნულ სტანდარტებთან ერთად განაპირობებს პოლიტიკური კონიუნქტურაც, რომლის მსახურებასაც პოეტი არ უცხოობს. პირიქით: სარფიანად იყენებს.

როგორც ჩანს, ეს მანდელშტამის ბიოგრაფიის იმ ეტაპად უნდა მივიჩნიოთ, როცა პოეტი ჯერ ისევ ადამიანია და არა - „პოეტის არქეტიპი“.

საკვანძო სიტყვები: ოსიპ მანდელშტამი, საქართველო, „დაბრუნება“, საბჭოურ-დიდმპყრობლური ინერცია

მოხსენება, ზოგადად, ეხება საქართველოსთან დაკავშირებული იმ მხატვრული ტექსტების შეფასებისა და წვდომის საკითხს, რომელთა მნიშვნელობა შეუძლებელია ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი იყოს, კონკრეტულად კი - დიდი რუსი პოეტის, მეოცე საუკუნეში ლამის პოეტის არქეტიპად მიჩნეული ოსიპ მანდელშტამის ნარკვევს - „დაბრუნება“ (დაბრუნება 2011:34-39).

ნარკვევის დაბეჭდვას მანდელშტამი ვერ მოესწრო.

ამის მიზეზი თითქოს ის უნდა ყოფილიყო, რომ „დაბრუნება“ ეხმაურება და, ნაწილობრივ, ტექსტუალურადაც ემთხვევა ნარკვევს „მენშევიკები საქართველოში“ (ნერლერი 1990:392).

ასეა თუ ისე, „დაბრუნება“ დამოუკიდებელ ნაწარმოებად მიაჩნიათ და ჩემთვის ცნობილ ყველა გამოცემაში, ძველებშიც და ახლებშიც, ცალკე მიუჩენენ ხოლმე ადგილს.

მე კი მგონია, რომ ეს ტექსტი ერთ-ერთი ვარიანტია (შეიძლება ითქვას, „შავი და უსრული ვარიანტი“) ნარკვევისა „მენშევიკები საქართველოში“, რასაც ადასტურებს მისი შინაარსიცა და მეორე ნარკვევთან შედარებაც.

ტექსტი თავდაპირველად თითქოს მეორე პროზაული ოპუსის - „ეგვიპტური მარკის“ დამატებად უნდა დაებეჭდათ, თუმცა აღმოჩენილია მანდელშტამის 1928 წლის 25 ივნისით დათარიღებული ბარათი ლენინგრადის სახელმწიფო გამომცემლობის თანამშრომლის, პ. კორობოვასადმი: „...არავითარი „დაბრუნება“ და მისთ. ამ წვრილმანების წიგნში შეტანილ სერიოზული შეცდომა დავუშვი. მათი დატოვებით წიგნს დავლუპავთ. ის სიცოცხლის ღირსია. იხსენით!“ - ვალალებს მანდელშტამი და უკვე აღებული ჰონორარის დაბრუნებაზეც (!) კი თანახმაა (ნერლერი 1990:392; მანდელშტამი 1999:97-98).

გამომცემლობას გაუთვალისწინებია ავტორის სურვილი და დაუბეჭდავთ მხოლოდ „ეგვიპტური მარკა“, „დროის ხმაური“ და „ფეოდოსია“: „ორი თვის წინათ...მოგწერეთ: ვითხოვდი, რადაც უნდა დაგჯდომოდათ, „ეგვიპტური მარკის“ დასასრული „ამოგედოთ“: ყველაფერი, საკუთრივ, „ეგვიპტური მარკისა“ და „დროის ხმაურის“ გარდა, რომელიც მთავრდება სიტყვებით: „...ფეოდოსიური მთვარის თხის რმით“ - ამ სიტყვების შემდეგ - ბოლო სტრიქონამდე - გვედრებით, ყველაფერი „ამოგედეთ“ (მანდელშტამი 1999:97-98).

მთავარ მიზეზს, რატომაც პოეტმა აღარ მოინდომა, მის სიცოცხლეში დასტამბულ კრებულში შესულიყო „დაბრუნება“, „ბათუმის“ სახელწოდებით ცნობილი ორი ოპუსი და „მენშევიკები საქართველოში“, ჩვენ ვერასოდეს შევიტყობთ.

ვიცი ერთი რამ: ნარკვევი „დაბრუნება“ 1987 წელსღა გამოუქვეყნებიათ მწერალ სვეტლანა ვასილენკოსა (დ. 1956) და ფსიქიატრსა და ლიტერატურათმცოდნე იური ფრეიდიანს, ნადეჟდა მანდელშტამის ანდერძის აღმასრულებელს (1942-2021), იმ ვერსიის საფუძველზე, რომელიც პოეტის ქვრივს ჰქონია.

პუბლიკატორები აღნიშნავენ, რომ მანდელშტამს ტექსტი 1923 წელს დაუწერია ჟურნალ „ოგონიოკის“ რედაქციის თხოვნით, ოღონდ დაუწუნიათ, აპოლიტიკურიაო. მის ნაცვლად, მანდელშტამმა „ოგონიოკს“ „მენშევიკები საქართველოში“ შესთავაზა, რომელიც, მეტწილად, იმავე ფაქტობრივ მასალაზე დაწერა. საინტერესოა, რომ „დაბრუნების“ ტექსტი პოეტმა მოგვიანებით საფუძვლად დაუდო „დროის ხმაურის“ სამი დამამთავრებელი თავიდან - ორს („დაბრუნება“, „შეხვედრა რედაქციაში“), რომლების გამოქვეყნებაც წიგნ „ეგვიპტური მარკის“ მომზადებისას იუარა და, როგორც ჩანს, ტექსტები დაიკარგა (მანდელშტამი 1987:76-77).

„ოგონიოკთან“ მანდელშტამი ნაყოფიერად თანამშრომლობდა. ჯერ კიდევ სამოქალაქო ომის დროს შემდგომ - „ოგონიოკის“ რედაქტორთან, ცნობილ ჟურნალისტთან, კრიტიკოსსა და ჯამუშთან (1898-1940), მიხაილ კოლცოვთან ერთად მანდელშტამიც არაერთხელ სტუმრებია კიევს. იქ არა მხოლოდ ნაწარმოებებს უბეჭდავდნენ, არამედ უხდიდნენ კიდევ: უკრაინა ჯერ ისევ მაძლარი იყო და, პირდაპირი მნიშვნელობით, კვებავდა სტუმრებს (პეტნიკოვი 2012).

1923 წელს მანდელშტამის 8 სხვადასხვა (ერთნაირად კონიუნქტურული!) ნარკვევი დაბეჭდილა „ოგონიოკში“, რომელთა შორისაცაა „მენშევიკები საქართველოში“. ამას იოლად ხსნიან: იმხანად ჰონორარი თარგმანებისა და ჟურნალისტური ოპუსებისთვის, ფაქტობრივად, გამოკვების ერთადერთი წყარო იყო (მანდელშტამი „ოგონიოკში“ (2020); სესლავენსკი (2016).

*

„დაბრუნება“, როგორც პუბლიკატორები აღნიშნავენ, პირობითი სათაურია - ძმები ოსიპ და ალექსანდრე მანდელშტამები ყირიმიდან საქართველოს გავლით მოსკოვში ბრუნდებოდნენ. სამწუხაროდ, არ უთითებენ, თვითონ უწოდეს ასე თუ ნადეჟდა მანდელშტამმა.

*

1920 წელი დგას (ტექსტში შეცდომით 1919 წელი იხსენიება, გ.ჯ.). ბათუმში, განათებულსა და სუფთაში, რომლის ანტიპოდადაც ავტორი ნახევრად ბნელ ფეოდოსიას წარმოადგენს, უცხო და უსაქმური ხალხი ცხოვრობს.

გემიდან ჩამოსულთათვის პასპორტები ჩამოურთმევიათ. ავტორი ირონიულად შენიშნავს, რა საჭიროა პასპორტები თავისუფალ ქვეყანაშიო.

გამოუცდელი სტუმრები უსიამო ვითარებას გადაჰყრიან: ჩვენ ვეძებდით კაფეს, სახელად - „მაწონი“, ეს კი იტალიურად „დოს“ ნიშნავს და ყველა კაფეზე ეწერა, რომ იქ მაწონს ყიდდნენო. ეს მანდელშტამის ირონიული შენიშვნაა: ისე ჩანს, აქ ავტორი „მაწონის“ ფსევდოიტალიურ ჟღერადობას აშარჟებს და განაგრძობს: „როგორც იქნა, ვიპოვეთ ჩვენი „მაწონი“ - ღორღით მოფენილი ეზო, მაგიდებს წამოხურული ქოლგა-სოკოებით, და დღე დავაგვირგვინეთ ფინჯანი თურქული ყავით და ნამდვილი თხევადი ოქროთი - ერთი სირჩა ცხელი მარტელით. სწორედ აქ შევხვდით აწოწილ აგნივცევს (სხვათაშორის, ამავე ეპითეტს (რუსულად - *договняш*) იყენებს ალექსანდრ ვერტინსკი აგნივცევის აღსაწერად, რომელიც 1921 წელს სევასტოპოლში შეხვედრია (კუფერშტეინი 1998:59).

რომელსაც საზარელი ბრასლეტით დაებორკა მაჯა. სიმთვრალემ სძლია და გადასაკოცნად დაიხარა (ორიგინალშია: *Он спьяну полез целоваться*), მაგრამ, როცა შეიტყო, რომ მოსკოვში მივდიოდით, მაშინვე დასევდიანდა და გაქრა“.

პოეტი ნიკოლოზ აგნივცევი (1888-1932) რამდენიმე რუსული თეატრის სული და გული იყო - პოეტი, ლიბრეტოების, პიესებისა და ფელეტონების ავტორი. უკრაინაში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ზღვის სანაპიროს გამოჰყოლია და ჯერ - ფოთსა და ბათუმში, შემდეგ ტფილისში უმუშავია. როცა აქაც ბოლშევიკები მოვიდნენ, სევასტოპოლში წასულა, შემდეგ კი - უცხოეთში (იქვე).

1923 წელს, როცა მანდელშტამი ნარკვევს წერს, აგნივცევი ემიგრანტია. ავტორი, ძირითადად, სწორად წარმოგვიდგენს მას: აგნივცევის მართლაც უყვარდა სმა და უცნაური აქსესუარებით დახუნძვლა. ის ფინალური შენიშვნა კი, როცა გაიგო, მოსკოვში ვბრუნდებოდით, მაშინვე მოიღუშა და გაქრაო, ორ რამეს მაინც მავარაუდებინებს: აგნივცევის ან გული დასწყდა, რომ ძმები მანდელშტამები მშვიდ და სისხლიან მოსკოვს უბრუნდებოდნენ, ან იმან შეაშფოთა, რომ საბჭოური სინამდვილე ეღიარებინათ. თუ ეს ბოლო თეზისი სიმართლესთან ოდნავ ახლოსაა, მაშ, მანდელშტამიც არც თუ სასიამოვნო ფერებს იმეტებს მისი პორტრეტის დასახატად, და ეს კონიუნქტურა სათანადოდ ფასდება!

*

საქართველოს სტუმრებს დილით მიუკითხავთ რომელიღაც კომისრისთვის, რათა პასპორტები დაებრუნებინათ. მისი ვინაობა დაუზუსტებელია როგორც ამ ტექსტში, ისე - ნარკვევში „მენშევიკები საქართველოში“.

მანდელშტამს, იმის დასამოწმებლად, რომ საქართველოში მეგობრები ჰყავდა, ჩამოუთვლია პოეტები: რიურიკ ივნიევი და სერგეი გოროდეცი. გახარებულ (!) კომისარს უთქვამს, ორივეს ვიცნობ, საქართველოდან გავასახლეთო.

და ეს სიმართლე იყო: საინტერესოა, რომ რიურიკ ივნივი (ნამდვილი გვარ-სახელი - მიხაილ კოვალიოვი) (1891-1981) სულაც თბილისელი გახლდათ, ოღონდ, როგორც მისი დღიურებიდან, ასევე - ავტობიოგრაფიული პროზიდან ჩანს (ივნივი 2009; ივნივი 1981) და შემდგომი საქმიანობაც ადასტურებს (1917 წლის მოვლენებს პოეტი მიესალმა. მეტიც: ალექსანდრ ბლოკსა და ვლადიმირ მაიაკოვსკისთან ერთად, სწორედ იმ დღეს, როცა „ოქტომბრის რევოლუციად“ წოდებული გადატრიალება წარმატებით დასრულდა, სმოლნში გამოცხადდა, გამოეხმაურა სახალხო განათლების კომისრის, ა. ლუნაჩარსკის მოწოდებას, და აქტიურად დაიწყო თანამშრომლობა ახალ ხელისუფლებასთან. ის ხდება ლუნაჩარსკის მდივანი, მუშაობს მუშურ-გლეხური წითელი არმიის ორგანიზების კოლეგიაში, მონაწილეობს სრულიად რუსეთის საბჭოების IV საკავშირო ყრილობის მუშაობაში, თავკაცობს რუსეთის პოეტთა კავშირს და სხვ. (ივნივი 1995), თანაუგრძნობს ბოლშევიკებს და მტრობს დამოუკიდებელ საქართველოს. ეს კი მისივე სიტყვებია: „ვსევილოდ ემილის ძე მეიერჰოლდი, იმხანად ნოვოროსიისკში რომ იმყოფებოდა, დამეხმარა საქართველოში ევაკუაციაში, სადაც სათავეში მენშევიკები იდგნენ. დავამყარე ურთიერთობა ბოლშევიკთა პარტიის კავკასიის იატაკქვეშა სამხარეო კომიტეტთან და რამდენიმე ლექცია წავიკითხე, რისთვისაც, საბოლოოდ, საქართველოდან გამასახლეს. ვლადიკავკასის გავლით მოსკოვში დაბრუნება 1920 წლის ნოემბერსდა შევძელი“ (რიურიკ ივნივის მოგონებები 1981). ვფიქრობ, ყველაფერი ნათელია. მხოლოდ იმას დავურთავ, რომ ივნივს 1919 წელს დაავალეს სააგიტაციო მატარებლის ორგანიზება და პერიფერიებში მოგზაურობა. ბუნებრივია, ქართულ მთავრობას ის ჯაშუშად მიეჩნია და გაეძევებინა!

სერგეი გოროდეკიმ (1884-1967) 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციის შესახებ თბილისში ყოფნისას შეიტყო, სადაც, თუ მანამდე სალიტერატურო საქმიანობით დაკავებულიყო, აწ პოლიტიკური სააგიტაციო ოპუსების წერა დაეწყო (გოროდეკი).

მოგვიანებით გოროდეკიმ პ. მერკუროვთან ერთად დაარსა ჟურნალი „ნართი“ - მხატვრულ-სატირული ყოველკვირეული (1919), რომლის ფურცლებზეც ხანდახან საქართველოს მენშევიკი მეთაურების წინააღმდეგ საკმაოდ მწვავე მასალები იბეჭდებოდა. მაგალითად, ჟურნალის პირველ ნომერში გამოექვეყნებინათ ნოე ჟორდანის სატირული კარიკატურა (მთავრობის მეთაური წვერცანცარა თხად გამოეყვანათ!). ჟურნალის პოლიტიკური პოზიცია მალევე მიუჩნევიათ გასაკიცხად და აუკრძალავთ, ხოლო რედაქტორი - გაუსახლებიათ: „...ღამით გამომეცხადა პირდაპირ რუსთაველის დროინდელი ფრესკიდან გადმოსული პირმშენიერი ყმაწვილი და ალტერნატივა შემომთავაზა: ან - მეტეხის ციხე, ან - გაცლა, საითაც მსურდა. ოჯახთან ერთად ვიყავი. ამან განაპირობა ჩემი არჩევანი: გაცლა“ (ნიკოლსკაია 2000:134-135; ენიშერლოვი 2016). იმას, რომ სინამდვილეში გოროდეკი კავკასიას არ გასცლია, მისი შემდგომი საქმიანობა ადასტურებს, მაგრამ ნიშნულად მეჩვენება ეს მემუარიც: ანასტასი მიქოიანი - ცნობილი საბჭოთა დიდმოხელე იგონებს, რომ ერთხელ, ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, მოსკოვში, სტეფანე შაუმიანის ქვრივის ბინაში შეკრებილიყვნენ გორკი, ლუნაჩარსკი, ენუქიძე, კამო, მიქოიანი, ლევ შაუმიანი. გორკის და ლუნაჩარსკის ლიტერატურაზე ცხოველი საუბარი გაეჩაღებინათ. უცებ გორკიმ მიქოიანს მიმართა: - თქვენ მგონი ახლახან ჩამოხვედით კავკასიიდან, არა? რა ხდება იქაურ სალიტერატურო ცხოვრებაში? შეცბუნებულ მიქოიანს ლევ შაუმიანი წახმარებია და უამბია ვასილი კამენსკიზე, სერგეი გოროდეკიზე, რიურიკ ივნივზე, რომელთაც მენშევიკურ ტფილისში შეხვედრია: ისინი ხშირად კითხულობენ ლექციებს, ლექსებს, ღირსეულად იქცევიან და, ყველაფერი ადასტურებს, რომ პროსაბჭოურად არიან განწყობილნიო (სერებრიანი 2006).

ამგვარად, ჩემი აზრით, მანდელშტამის ირონია სავსებით უადგილოა. ცხადია, მას ამის უფლება ჰქონდა, მაგრამ ესეც კონიუნქტურის წისქვილზე ასხამდა წყალს!

*

სტუმრები ვიზის მისაღებად გენერალ-გუბერნატორთან გაუგზავნიათ.

გამცილებელს ჯიბე გამობურცოდა: იქ ალბათ გასაღებთა აცმა ედო და ეს „თავისუფლების აღკვეთის საინკუბაციო პერიოდის“ მეტაფორადაც გამოდგებოდაო, - შენიშნავს მანდელშტამი და გენერალ-გუბერნატორს აღწერს: „ის იტალიელ გენერალს ჰგავს: მაღალია და ხმელი, რაღაც დაფნებით მოქარგულ მაღალსაყელოიან მუნდირში გამოწყობილი. მას მაშინვე გარს შემოერთყენ აკაკანებულ-ატიტინებული უსიამოვნო გარეგნობის ადამიანები. და ამ ფრინველებისათვის დამახასიათებელ ყაშყაშში გამოარჩევდი ერთადერთ გასაგებ სიტყვას, ენერგიული ჟესტებისა და გადმოკარკლული თვალების თანხლებით, არაერთხელ რომ იმეორებდნენ: „ბოლშევიკი, ბოლშევიკი“ (აღსანიშნავია, რომ ამ სიტყვის რუსულად დაწერისას ავტორი საგანგებოდ ტოვებს რბილ ნიშანს ქართული მეტყველების სპეციფიზებისათვის! გ.ჯ.)“.

გენერალს განუცხადებია, უკან გაბრუნება მოგიწევთო. რატომ? - იმიტომ, რომ ცოტა პური გვაქვს. - მაგრამ ჩვენ აქ როდი ვრჩებით, მოსკოვში მივდივართ. - არ შეიძლება. აქ ასეთი წესია: რაკი ყირიმიდან ჩამოხვედით, ყირიმშივე უნდა გაემგზავროთ. აუდიენცია დასრულებულა.

დავაზუსტოთ ეს ტოპოსი.

გენერლის ვინაობას ნინო ტაბიძის მოგონებებითა ვადგენთ (ნინო ტაბიძე 2016:99-100), ცისარტყელა განთიადისას, ტიცციანი და მისი მეგობრები, „არტანუჯი“, თბ., 2016, გვ. 99-100). სხვა მემუარისტები (ნიკოლო მიწიშვილი, ტიცციან ტაბიძე, ილია ერენბურგი, ნადეჟდა მანდელშტამი...) მას არ იხსენიებენ. ნინო ტაბიძე წერს: „...ტიციანი და ნიკოლო წავიდნენ გენერალ მდივანთან. ის პატივისცემით მოეკიდა მათ თხოვნას და მანდელშტამის კარანტინიდან გამოყვანის ნებართვა გასცა“.

ზემოთ მითითებული ავტორები კი მხოლოდ გენერალ ბენია ჩხიკვიშვილთან შეხვედრას ადასტურებენ. მოგვიანებით მასთან შეხვედრას იხსენებს მანდელშტამიც. შესაძლოა, ერთ გენერალს კარანტინიდან დაეხსნას მანდელშტამი, მეორეს კი საერთოდ გაეთავისუფლებინოს.

ასეა თუ ისე, შესაძლოა დაგუშვათ, რომ ნინო ტაბიძისეული „გენერალი მდივანი“ და მანდელშტამისეული „გენერალ-გუბერნატორი“ ერთი და იგივე პირია - ზაქარია (შაქრო) ასლანის ძე მდივანი (1867-1933), რომელიც იმხანად მართლაც მსახურობდა ბათუმის სამხედრო კომენდანტად (მდივანი ზაქარია). მისი პორტრეტის დახატვისას პოეტი კვლავაც ირონიულია. ქართული სახელმწიფოს გენერალი იტალიელს ჰგავს. მისი უნიფორმაც კი მსუბუქი იუმორის ობიექტია: რაღაც დაფნებით მოუქარგავთ. მას გარს ატიტინებულ-აკაკანებულ-ყაშყაშებული თვალებგადმოკარკლული თანამშრომლები ახვევია. დაბოლოს, მანდელშტამი ლამის ქართველთა უტყუარ მარკერად ქცეულ უსწორო რუსულ მეტყველებასა (Болшевик) და დამოუკიდებელი საქართველოს ოფიციალურ დამოკიდებულებას გადასწვდება საბჭოთა ხელისუფლებისადმი!

ესეც კონიუნქტურის საამებელი სვლაა.

*

ავტორი სხვებთან ერთად ციხეში გამოუმწყვდევიათ:

იმ ადგილას, საკნის სარკმლიდან როგორ ათვალიერებდა ნარკვევის გმირი „იაპონურ“ ბორცვებს და მოტორიანი იალქნიანი ნავების მთელ ტყეს, ჩანაწერი წყდება.

ჟურნალ „იუნოსტში“ ნარკვევის გამომქვეყნებელნი საგანგებოდ შენიშნავენ:

„ხელნაწერის ნაწილი დაკარგულია. ნარკვევის - „მენშევიკები საქართველოში“ ნაბეჭდი ვერსიის აშიაზე ნადეჟდა მანდელშტამის მინაწერია, რომელიც, ნაწილობრივ, ცხადყოფს დაკარგული ტექსტის შინაარსს: „ქართველმა პოეტებმა შესთავაზეს ო.ე. -ს (ოსიპ ემილის ძეს, გ.ჯ.), თავდებად დასდგომოდნენ, მაგრამ იუარეს, მის ძმაზეც ეზრუნათ. აქ გამოტოვებულია - ქართველი პოეტების ვიზიტი, რომლებმაც ინახულეს და, წასვლისას, მიავიწყდათ. ქართველთაგან ვიღაცამ სთხოვა, ეს ადგილი ამოეღო. ოსიას არ უნდოდა. შემდეგ თავისით გაქრა“ (მანდელშტამი 1987:77).

რა უნდა ვიფიქროთ?

შესაძლოა, ის, რომ ნარკვევ „დაბრუნებაში“ იყო ადგილი, სადაც მანდელშტამი, ფაქტობრივად, ამხელდა ქართველ პოეტებს, მე კი თავდებად დამიდგნენ, მაგრამ ჩემი ძმის თავდებობა ვეღარ იკისრესო. მაშ, თავდებად დაუდგნენ, რომ პოეტი იყო და არა - ბოლშევიკების ჯაშუში (თუმცა, როგორც ზემოთაც ვნახეთ, ეს ერთმანეთს არ გამორიცხავდა!), მაგრამ, წასვლისას, მიავიწყდათ. არადა, ყველა ქართველი მემუარისტი - საკუთრივ, ტიცინან ტაბიძე (ტ. ტაბიძე 1923), ნიკოლო მიწიშვილი (მიწიშვილი 2006:164-165), ნინო ტაბიძე (ნ. ტაბიძე 2016:99-100) და ილია ერენბურგი (ერენბურგი 1990:316), სხვადასხვა ვარიაციით, მაგრამ პირმტკიცედ იმეორებენ, რომ მანდელშტამი ქართველმა პოეტებმა თუ პოეტმა (ტ. ტაბიძე) გაათავისუფლებინეს. ვთქვათ, ნარკვევ „დაბრუნებაში“ ეს (ამგვარად თუ იმგვარად) ეწერა; ვთქვათ, „ქართველთაგან ვიღაცამ“ მართლაც სთხოვა მანდელშტამს ამის „ამოღება“; ვთქვათ, მერე ეს პასაჟი იდუმალად თავისით დაიკარგა... მან ხომ დაწერა ახალი ვერსია, რომელსაც „მენშევიკები საქართველოში“ უწოდა და რომელიც მაგავე ფაქტობრივ მასალას დააფუძნა - რატომ არ შეიტანა ეს ადგილი? ნარკვევში „მენშევიკები საქართველოში“ მხოლოდ ისაა ნათქვამი, რომ ციხიდან პრობოლშევიკურად განწყობილმა ბადრაგმა დაიხსნა და არა - ქართველი პოეტის ჩარევამ! ან: თუკი ასე ნაწყენი იყო ქართველ პოეტებზე, ტფილისში ყოფნისას ორი კვირის განმავლობაში რად იჯდა მათ სუფრაზე, რად ეძინა მათ მიერ გამოძებნილ წვირიან სასტუმროში, რატომღა ჩავიდა თბილისში მეორედ, იმხანად უკვე - მეუღლესთან ერთად?

ეს კითხვები უპასუხოა, მაგრამ მათი დასმა მკვლევრის ვალდებულება მგონია.

*

ტექსტი იმით გრძელდება, რომ ავტორი ვიღაც თანამგზავრთან ერთად რუსული გაზეთის რედაქციაში მიდის (ალბათ საიმისოდ, რომ უშველონ. შესაძლოა, პირდაპირ ცრემლი მოგადგეს თვალზე, თუ რა საშინელ პირობებში უმყოფებიათ ციხეში (!) რუსი პოეტი! გ.ჯ.), მაგრამ, თითქოს საგანგებოდ, გაზეთი „ვრანგელური“ ანუ თეთრგვარდიული ორიენტაციისა აღმოჩენილა. რის ვაი-ვაგლახით მიუკვლევიათ სხვა გაზეთის, „უფრო შესაფერისი“, რედაქციისათვის. რედაქტორს, სავარაუდოდ, უცვნია ავტორი და მისი ამბავი სამოქალაქო გენერალ-გუბერნატორ ბენიამინ ჩხიკვიშვილისთვის (ორიგინალში გვარი ყველგან შეცდომით მეორდება: Чиквишвили, გ.ჯ.) უმცნია. ავტორის აღწერით, მას „წმინდანით ინტელიგენტური სახე და თხასავით გრძელი პატრიარქალური წვერი“ ჰქონია. გენერალს ლაკონიურად გაუძევებია გუშაგი («Пошел вон»), მაშინვე რომელიღაც რვეული დაუდია წინ პოეტისათვის და შეუჩვილია: „ღვთის გულისათვის, რას იტყვი ამ ნაწარმოებზე - ეს კაცი პირდაპირ ჩვენს კომპრომეტაციას ეწევა!“. რვეული გამოდგარა პოეტ ნიკოლოზ ივანეს ძე მაზურკევიჩის (1893-?) - ალბომი, რომელშიც ეწერა პანეგირიკები ქართული მენშევიკური მთავრობის

წარმომადგენლებისადმი. ავტორი გვარწმუნებს, ყოველი მათგანი, დაახლოებით, ასე იწყებოდა: „ო შენ, დიდო ჩხიკვიშვილო, ო შენ, ჟორდანია, მთელი მსოფლიოს სასოება!“ (ორიგინალშია: О ты, великий Чиквишвили, О ты, Жордания, надежда всего мира...). „მითხარით, ნუთუ ის თქვენში კარგ პოეტად ითვლება?“ .

ნიკოლოზ მაზურკევიჩი ნოვოროსიისკელი იყო და 1914-1917 წწ.-ში სათავეში ედგა პიატიგორსკში გამომავალ ლიტერატურულ-მხატვრულ და საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ჟურნალს Кавказский Журнал. 1918 წლიდან ჟურნალი თბილისში გამოდის, ოღონდ მის რუსულ სახელწოდებას ქართულიც - „დალოცვილი საქართველო“ - დამატებია. 1920 წლის 14 აგვისტოს ნომრის გარეკანზე მართლაცაა ნოე ჟორდანია პორტრეტი და მაზურკევიჩის მისადმი მიძღვნილი ლექსი, რომლის ფრაგმენტის ქართულად ამეტყველება ასეც შეიძლება (დალოცვილი საქართველო 1920; სტავროპოლმცოდნეობა 2010).

„ო ჟორდანია, შემოგბედავ შმაგ ლექსს, დიახაც,
ნაღდა და გულწრფელს, ყალბი ხოტბა რასაც არ ჰქვია,
შენ, ვინც გადურჩი ურწმუნობას, ბიწს, ანარქიას -
შენ, ვინც დევგმირი, სასწაული და გენია ხარ!“

(ორიგინალშია: «Жордания! Прости за этот вольный стих — // Он искренен, без тени лицемерья, — // Среди анархии, средь бурь, средь пошлости, безверья // Ты — Чудо-Богатырь, ты — гений, ты — велик!» (ჩერნოვი 1920) (ჩერნოვი 1920). ფელეტონი გაზეთ.

*

ამ ტექსტს ქართული სალიტერატურო კრიტიკა არასდროს გამოჰხმაურებია. მით უფრო საშურია იმის თქმა, რომ ისიცა და მასზე დაფუძნებული მეორე ნარკვევიც („მენშევიკები საქართველოში“), რომელიც ცალკე კვლევას იმსახურებს, მანდელშტამის შემოქმედებითი და პიროვნული პორტრეტის ერთ პლასტს მაინც ათვალსაჩინოებს:

პოლიტიკური პრეფერენციისა თუ კუთვნილების თვალსაზრისით, პოეტი თანაუგრძნობს საბჭოთა ხელისუფლებას და კილავს ყველაფერს, რაც მას ეწინააღმდეგება: ამჯერად ეს დამოუკიდებელი საქართველოა. მის ქცევას პიროვნულ სტანდარტებთან ერთად განაპირობებს პოლიტიკური კონიუნქტურაც, რომლის მსახურებასაც პოეტი არ უცხოობს. პირიქით: სარფიანად იყენებს.

როგორც ჩანს, ეს იმ ეტაპად უნდა მივიჩნიოთ, როცა პოეტი ჯერ ისევ ადამიანია და არა - პოეტის არქეტიპი.

ლიტერატურა:

Возвращение (2011). Осип Мандельштам, Полное собрание сочинений и писем в трех томах, Том 3, П Р О З А, П И С Ь М А, Москва, Прогресс-Плеяда

ნერლერი (1990). Осип Мандельштам, Стихотворения, Переводы, Очерки, Статьи, Тбилиси, Мерანი, 1990

მანდელშტამი (1999). О. МАНДЕЛЬШТАМ, СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ В ЧЕТЫРЕХ ТОМАХ, ТОМ ЧЕТВЕРТЫЙ, ПИСЬМА, АРТ-БИЗНЕС-ЦЕНТР, МОСКВА 1999

მანდელშტამი (1987). Осип Мандельштам, Возвращение, Юность, 1987 №9, 76-77

პეტნიკოვი (2012). Григорий Петников, Страничка воспоминаний (Осип Мандельштам), Предисловие, публикация, примечания Полины Поберезкиной, გვ. 315, http://sites.utoronto.ca/tsq/40/tsq40_petnikov.pdf

სესლაგინსკი (2016). Мой друг Осип Мандельштам. Михаил Сеславинский всмотрелся в наследие поэта библиофильским взглядом., <https://www.kommersant.ru/doc/2889450>

მანდელშტამი „ოგონიოკში“ (2020). Мандельштам в «Огоньке» 1923 года, <https://1-9-6-3.livejournal.com/582191.html>

კუფერშტეინი (1998). Ефим Куферштейн, Странник нечаянный, книга о Николае Агнивцеве – поэте и драматурге., Издание 2-е, исправленное и дополненное, Библиотека Всемирного клуба петербуржцев, Санкт-Петербург, 1998, https://imwerden.de/pdf/kuferstein_strannik_nechayanny_agnivtsev_1998__ocr.pdf

ოვნევი (2009). Рюрик Ивнев, Новые тетради дневников, Опубликовано в журнале Крещатик, номер 2, 2009, <https://magazines.gorky.media/kreschatik/2009/2/novye-tetradi-dnevnikov.html>

ოვნევი (1981). РЮРИК ИВНЕВ, У ПОДНОЖИЯ МТАЦМИНДЫ, <https://profilib.org/chtenie/143212/ryurik-ivnev-u-podnozhiya-mtatsmindy.php>

ოვნევი (1995). Рюрик Ивнев, Последний имажинист, Маяковский и его время, Опубликовано в журнале Арион, номер 1, 1995, <https://magazines.gorky.media/arion/1995/1/poslednij-imazhinist.html>

რიურიკ ივნევის მოგონებები (1981). Воспоминания Рюрика Ивнева, Вместе с Луначарским, <http://lunacharsky.newgod.su/bio/rurik-ivnev-vmeste-s-lunacharskim/>

გოროდეცკი. Сергей Митрофанович Городецкий, Лаборатория Фантастики, <https://fantlab.ru/autor5926>

ნიკოლსკაია (2000). Никольская Т. «Фантастический город». Русская культурная жизнь в Тбилиси (1917–1921). М., 2000

ენიშერლოვი (2016). Владимир Енишерлов, «Акмеистов было шесть...», <http://www.nasledie-rus.ru/podshivka/11707.php>

სერებრიანი (2006). Даниил Серебряный, Сергей Городецкий. Стихи, воспоминания, <https://stihi.ru/2006/02/07-734>

ნინო ტაბიძე (2016). ნინო ტაბიძე, ცისარტყელა განთიადისას, ტიცვანი და მისი მეგობრები, „არტანუჯი“, თბ., 2016

მდივანი ზაქარია. მდივანი ზაქარია, http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/მდივანი_ზაქარია

ტ. ტაბიძე (1923). ტიცვან ტაბიძე, გასტრალიორი ჭონტოლი, გაზ. „რუბიკონი“, 1923, N14, კვირა, 25 აგვისტო

მიწიშვილი (2006). ნ. მიწიშვილი, ქართული ქრონიკა რევოლუციის დროიდან, ინტელექტი, თბ., 2006

ერენბურგი (1990). И. Эренбург, Люди, годы, жизнь, ВОСПОМИНАНИЯ в Т Р Е Х ТОМАХ, ТОМ ПЕРВЫЙ, КНИГИ ПЕРВАЯ, ВТОРАЯ, ТРЕТЬЯ, ИЗДАНИЕ ИСПРАВЛЕННОЕ И ДОПОЛНЕННОЕ, Москва, Советский Писатель

დალოცვილი საქართველო (1920). Кавказский Журнал - დალოცვილი საქართველო, <http://www.nplg.gov.ge/ec/ka/pd3/search.html?cmd=search&pft=biblio&q=700%3АМазуркевич+Н.И>

სტავროპოლმცოდნეობა (2010). Ставропольеведение, Ч. I, Черная Т. К. , Литературный край ставрополье
М.: Изд. Надыршин, 2010, <https://studfile.net/preview/6326589/>

ჩერნოვი (1920). А. Чернов, Фельетон, «Грузия», 1920, № 127, 28 сентября

Osip Mandelstam in Democratic Georgia and Vice Versa (According to essay “Homecoming”)

Jokhadze Grigol
Pia State University, Tbilisi

Abstract

Osip Mandelstam’s essay “Homecoming” has never been the object of the Georgian Literary criticism. It is all the more appropriate to say that the both essays – “Homecoming” as well as “Mensheviks in Georgia” – additionally reveal several proverbial layers of his artistic and personal portrait.

Mandelstam, as a contemplator, is always ironic. One may think that such way he utilizes the Modernistic standard when the irony is the resource of abstracting from his own conscience, estrangement from the social reality and self-profoundness. In terms of political preferences or

belonging, the poet supports the Soviet government and criticizes everything that contradicts it. In this case, the object of his vilification is Georgia. His behavior is determined by the political conjuncture, the service of which the poet does not disdain, but uses it rather profitably.

Seemingly, we deal with the stage of Mandelstam's biography when he is not an archetype of the Poet but just a human being.

Key Words: Osip Mandelstam, Georgia, Homecoming, the inertia of Soviet great-power policy